

СП. „КНИЖОВЕН ИМОТ“ (1872 Г.) И МЯСТОТО МУ В ДЕТСКИЯ ПЕРИОДИЧЕН ПЕЧАТ

КОЙКА ПОПОВА

„Книжовен имот за децата“ е второто детско списание. Излиза през 1872 г. под редакцията на Георги Атанасов Живков (с псевдоним Живкин) — една година след списание „Пчелица“ на П. Р. Славейков и 30 години след пробния брой на първото българско периодично издание — сп. „Любословие“. Подчертавам дистанцията във времето, защото тя дава възможност да се проследи обособяването на една нова читателска категория, в която се проектират нравствените изисквания към личността на българина.

Детският периодичен печат през Възраждането не може да достигне равнището на останалите вестници и списания, но той е част от зараждащата се детска литература, своеобразно продължение на идеите, мотивите, образите от четивата в читанките и букварите. Неговата поява е подготвена от бързото развитие на училищното и читалищното дело, от подема на националния периодичен печат, от духовното обичуване с другите народи. В съседна Румъния през 1865 г. е излязло списанието „Mama Şi copilul“, през 1866 г. — „Elevul patriot“, през 1869 г. — „Amicul şcolaei“, а в „Время“ в бележка към превода на „Приятелите на Едуарда“ подчертава, че в „Европа ся изваждат периодически листове, предназначени само за деца“.

Литературната продукция до този момент по същество е четиво за всички възрастови категории. Затова и първите детски списания са не само проява на лично отношение към проблемите на детската художествена книжнина в еволюцията на националния литературен процес, но и степен на осъзнаване и утвърждаване на една нова читателска категория.

Сп. „Книжовен имот за децата“ излиза във Виена — „На месец по една книжка нарежда и изважда на свят Г. А. Живкин“. Още тук, в подзаглавието, Живков определя своя принос и кръга на възможностите си. Тази самооценка е в духа на времето, но тя е и отражение на обществената и нравствена позиция на автора, който никога повече не се връща към тази своя дейност. Сп. „Книжовен имот за децата“ остава неговата единствена проява в областта на детската периодика.

Интересна е сълбата на второто детско списание. Докато за „Пчелица“ съвременниците дават само положителни отзиви, а библиографите и изследователите го включват в списъка на най-четените и търсени списания, то за „Книжовен имот“ само Каравелов дава своя оценка. Във в. „Свобода“ (1872) Каравелов обнародва статията „Четете и се образовайте“¹. Изводите в нея не само допълват представите ни за отношението на Каравелов към педагогическите проблеми, към художествената стойност на четивата за деца. Тук за първи път се срещаме с теоретични постановки за детската литература. Каравелов не може да се примири с налаганата мисъл, „че всяка една книга е полезна, че всеки един писател заслужава лавров венец“. Каравелов поставя въпроса за стойността на художествения текст, за неговата проекция във времето. В областта на детската литература той отъждествява ролята на педагога и твореца, защото е убеден, че детският писател е преди всичко педагог. „Обязаността на всеки разумен педагог — пише той в цитираната статия — е да въведе децата в действителния живот и да им покаже кои са действителните радости, действителните скърби и естествени нужди.“ Регламентирайки ролята на педагога, Каравелов определя и параметрите на възпитанието, извежда действителността като основа, на която трябва да се гради педагогическият труд. Тази идея сама по себе си не е нова за творчеството на Каравелов, но тук тя е проявено отношение към детето-читател:

¹ Свобода, г. II, бр. 42 от 2.IV. 1872 г.

„Защото и тия деца ще станат мъже и шат да се срещат в тоя живот с всякакви неприятности и злини; ако е така, то е много по-добре да им кажеме истината и да ги приготвиме, шото тия да посрещнат тия злини мъжествено и да не преклоняват пред тях колената си.“²

Детето приема литературната творба като реалност, затова Каравелов изисква на децата да се позават „простосмъртни, честни личности и силни характери“, а не „мъртви кукли и ващани херои“.

Учадващо е, че тъкмо белетристът Каравелов приема с „уговорка“ писането на разкази специално за деца. В тях той се стреми да открие голямата възпитателна цел, за да се осъществи истинска комуникация между текст и читател, с оглед големите задачи на съвременето. Не елементарните дидактически мъдростлови, поднесени директно-наставнически и без художествена стойност, а реалистичното претворяване на действителността ще възпита революционна твърдост. И ако някои страни от критическата дейност на Каравелов са поставени под знака на утилитаризма, в конкретния случай „Живкии“ той е пределно ясен, лаконичен и същевременно с много широко виждане по кардиналните проблеми на литературата, образованието и възпитанието на децата.

Реалистична линия, която налага Каравелов в художествената проза, прокарва като осъзнато условие и за развитието на детската литература. Оттук и неговото несъгласие с предлаганите от Г. Живков текстове. „Ние мислехме, че Г. Живкии ще се постарее да научи българските деца шо е живот, какъв е животът, шо има в тоя живот, какви са лошавите и добрите му страни на тоя живот и пр.“ — пише Каравелов. Още преди детската литература да е извоювала правото на съществуване, Каравелов се обявява против елементарното поднасяне, отрича кукленските елементи, „историйките“, с които Живков „се е заел да изобрази нашите дребни дечица“. Тук се откроява този процес, който Г. Димов определя и като особеност на националната ни литература: „... теоретико-критическо мислене не само съпътствува отблизко художествено-творческите изяви, но често ги изпреварва... обосновавайки това развитие в най-тясна зависимост от социално-историческите процеси, от борбата в различните ѝ форми и аспекти за всестранен прогрес в световен и национален мащаб.“³ Като отхвърля наивните поучения на Живков, Каравелов намира ползата в „простото и ясно описване“ „какви мъки и неволи съществуват на тоя свят, как яките характери и силните умове побеждават тия мъки и препятствия, как вървят напред“. Това изискване остава главен проблем на нашата детска литература, а в творчеството на Каравелов, по думите на М. Арнаудов, то е „програма на собствената му белетристика“.

Статията за сп. „Книжовен имот за децата“ завършва в духа на Каравеловите оценки: „Да ни пази господ от подобни книги!“ С присъщия си сарказъм, от висотата на овладени литературно-исторически позиции той доказва слабостите на това списание. Но не това е главното, определящото. Във времето, когато детската литература едва прави първите си стъпки, когато воюва за свое място в духовния живот, Каравелов дава насоки за нейното развитие, за изискванията, на които трябва да отговаря.

Всъщност интересите на Каравелов към списанието на Г. Живков не са случайни, нито тенденциозни. Още в 1871 г. чрез в. „Свобода“ той съобщава на своите читатели: „Г. А. Живков е намислил да издава във Виена нов български педагогически вестник „Школа за народа“. Тоя вестник ще бъде педагогически.“ Л. Каравелов е очаквал може би нещо по-различно, нещо, което да даде нови насоки в образователното дело. Затова и разочарованието е голямо, острата критика — основателна. В друга статия, обнародвана във в. „Свобода“ (1872), Каравелов отново се връща към списанието на Живков: „А в какво състояние се намира нашата книжевност? На какво е заприличала между нас свещената наука? Вземете в ръцете си париградското периодическо списание „Читалище“, вземете Блъсковото „Училище“, вземете Живковия „Книжовен имот“... най-после вземете всичките български учебници и неучебници — и порадвайте се.“ Каравеловата критика е насочена конкретно срещу елементарния подбор на четивата в списанието на Живков. Но, от друга гледна точка, тази позиция ни дава възможност да проследим отношението към излизаните детски списания, които идват да защитят определена концепция, да отговорят на читателските интереси, да уплътнят картината на възрожденската ни литература.

Към оценките, които дават съвременниците на Г. Живков за неговото списание, отнасяме и неиздадената му биография, написана от Вела Благоева половин година след смъртта му въз основа на неговия архив и спомени на съпругата му. Интересни са сведенията, които тя дава за сп. „Книжовен имот за децата“. „След тия две години безплодно скитничество във Влашко той заминава за Виена и там печата периодически детски журнал „Книжовен имот за децата“. Това дидактическо списание намери добър

² Цит. статия от в. „Свобода“.

³ Г. Димов. Българската литературна критика през Възраждането. С., БАН, 1965, с. 91.

прием у българите в Турско. То е първото илюстрирано списание от този род. Но изданието на едно списание за един емигрант не е лесно. След III книжка Живков бе принуден да спре своя журнал по материални съображения.⁴

На тази информация не бива да се предверяваме. Явно е, че В. Благоева не познава сп. „Пчелица“, затова приема, че изданието на Живков е първото детско илюстрирано списание, но оценката ѝ за дидактичния му характер е точна. В. Благоева подчертава и неговия „добър прием у българите в Турско“. Това са може би нейните наблюдения и впечатления от учителските ѝ години, но никъде повече не срещаме този факт. Важен момент в спомените ѝ са отбелязаните причини за спирането на списанието и най-вече твърдението, че то е излязло в три книжки (факт, отбелязан и от М. Стоянов).

И за да бъде пълен библиографският преглед на оценките, дадени от съвременниците на Живков, би трябвало да включим и изказването на главния редактор Мьолман от списание „La Revue diplomatique“ от 6. V. 1883:

„Il crée un grand journal pédagogique dont le succès fut très grand et très legume, et qui avait pour titre „Книжеви имот за децата“, traduze „trezor litteraire des enfants“.

(„Той основава един голям педагогически вестник, чийто успех е много голям и много плодотворен, под заглавие „Книжовен имот за децата“, преведено „Литературно богатство (имот) за децата“.)

Малко са книжовниците, получили приживе ласкавата оценка на чуждия периодичен печат. Естествено, тук не липсват пристрастие и субективизъм. Статията има за цел да представи Г. Живков като личност, свързана с културните и революционните борби на народа ни. Но и самото споменаване на списанието е вече факт, който съдържа в себе си и оценката.

В по-късните изследвания върху детската литература „Книжовен имот за децата“ се отбелязва като начинание, което утвърждава началото, поставено от П. Р. Славейков, без да може да достигне художествената стойност на неговото списание.

Кр. Генев го определя като „нетвърде сполучлив опит да се продължи традицията на „Пчелица“. Неговото списание обаче излиза само в две книжки, с преводен (отчасти побългарен) и във всяко отношение по-беден литературен материал.“⁵

Ж. Атанасов, като представя някои от четивата, публикувани в „Книжовен имот за децата“, прави категоричния извод: „В сравнение с „Пчелица“ „Книжовен имот за децата“ е на далеч по-ниско равнище във всяко отношение. Второто списание не допринесе нищо за развитието на детския периодичен печат.“⁶

Има и други постановки на въпроса, свързани най-вече с изследванията на българската журналистика и библиография. Така например в своето прецизно проучаване Боршукوف отбелязва: „Във Виена през 1872 год. под редакцията на Г. Живков (1844—1899) излязло сп. „Книжовен имот за децата“, от което излезли две книжки. Запазени броеве няма. Съдържало нравствено-поучителни разкази за деца. Каравелов дава в „Свобода“ (II, 42, 1. IV. 1872) отрицателна оценка за него.“⁷ Може би авторът е подведен от М. Стоянов, който в „Българска възрожденска книжнина — аналитичен репертоар“ отбелязва: „Книжовен имот за децата“. . . Детско списание, от което са излезли 2 или 3 книжки, екземпляри от които до сега не са намерени. Сведения в „Свобода“. . . 1872 год.“⁸

Подобно е и описанието, което дава д-р Ст. Стойков в своето изследване „Предосвободенски периодичен печат“: „Изхвърлям издания, за които няма никакви достоверни сведения, че са излезли: „Книжовен имот за децата“, 1872 год.“⁹

Цитираните сведения за списанието на Живков са остарели в смисъл, че вече са намерени споменатите от Каравелов две книжки, които Кр. Генев и Ж. Атанасов включват в своите изследвания. За нас е важно съдържанието на това детско списание — като момент от развитието на детския периодичен печат, като проява на възрожденската ни интелигенция извън България.

Разнородният характер на оценките, споровете около съществуването и броя на излезлите от печат книжки на сп. „Книжовен имот за децата“ налагат още веднъж да се анализират характерът и особеностите на художествените текстове. Защото те разкриват взаимодействието между родна и чужда литература.

⁴ През 1953 г. Д. Минев публикува биографията на Г. Живков от В. Благоева в „Известия на археологическото дружество“, Сталин, кн. 9, 105—111.

⁵ Кр. Генев. Детската литература през епохата на Възраждането. С., НП, 1966, с. 40.

⁶ Ж. Атанасов. Възпитателни идеи в българската детска литература през Възраждането. — Год. СУ, ФИФ, т. 58, кн. 2, с. 31.

⁷ Г. Боршукوف. История на българската журналистика. 1844—1877. С., НИ, 1965, с. 311.

⁸ М. Стоянов. Българска възрожденска книжнина. Т. I, С., 1957.

⁹ Ст. Стойков. Предосвободенски периодичен печат. С., Хемус, б. г., с. 222.

желанието да се намери връзката между човешкото познание и нравствените изисквания на времето и да се подчини на възможностите за възприемане на детето — читател и слушател. Предмет на разглеждане в списанието са проблемите, свързани преди всичко с възпитанието и обучението, но в тях ясно се откроява личното убеждение на Живков за необходимостта от духовно-нравствено издигане на детето-българин. Съставителят е доловил нуждата от детско периодично издание, познава вероятно периодиката за деца в Румъния. Но липсата на подходящи текстове в родната ни литература е причина за включването и на слаби в художествено отношение белетристични творби. Не е без значение и фактът, че Живков не е творец в областта на детската литература, не е дори добър познавач на излезлите вече и категорично утвърдени или отречени от литературната критика произведения на наши и чужди автори, макар че добре владее френски и немски. Типичен пример в това отношение е произведението на К. Шмид „Великденските яйца“, поместено във втората книжка на списанието.

Сп. „Книжовен имот за децата“ има за мото думите на Силвио Пелико: „За вчеловечаването си и за човешкото добро работи през целия свой живот, а от този свети труд почивай си само кога спиш.“ Те ни навеждат към основното съдържание на списанието: трудът — раждащ материални и духовни блага, трудът — смисъл на живота. Поместените четива са авторската четива на тези уводни изречения. Вероятно Г. Живков познава Силвио Пелико като автор, популярен в Европа, и е използвал една негова „полезна мисъл“, за да ни въведе в същността на своето списание. (Силвио Пелико става известен в България едва през 1874 г. — две години след излизането на сп. „Книжовен имот“, с книгата си „Тъмните ми“, предизвикала множество оценки и дискусии. Неговото име срещаме по-късно и в „Христоматията“ на Вазов и К. Величков, той е представен от съставителите чрез драмата си „Ижиния“.)

В първа книжка на списанието са поместени девет текста: „Честита Нова година“, „Четиринадесет годишна времена“, „Слънцето и месецът“, „Белега“, „Потребното противно време“, „Данка бръщолевката“, „Загубената кесия“, „Усойчито гнездо“, „Подиграният селянин“. Втора книжка има същия обем, но съдържа по-малък брой художествени текстове поради дължината на „Великденските яйца“ (56 с.). Това са: „Часовника“, „Лъжко свестен от само себе си“, „Двете ябълчени дървета“, „Златка и Любен“.

В първия разказ — „Честита Нова година“, диалогът, който водят Г. Радан и неговият син Добре, е скучен и монотонен. Знанието, което се внушава на малките читатели и слушатели, е елементарно поднесено, макар че целта е „да закорени в сърцето им обич към науката и мудрост“. Включването на фолклорни елементи е интересен момент, но явно недооценен от Г. Живков. Познатото и вечно новогодишно пожелание героите на разказа определят като много суха благословия, въпреки че чрез нея по косвен път отричат добре познатата, но чужда на детското мислене тирада. Въсъщност това е своеобразният път, по който минава детето — герой на разказа — от непонятните и тромави книжни слова през фолклорния текст до естественото пожелание. Ето как звучат примерите, които илюстрират това развитие:

„... Тъй като римляните в стари времена и както в сегашно време счаките християнски народи си четят първия ден на Нова година, тъй многопочитаемий и аз...“

„Сурва година, весела година,
червена ябълка в градина,
пълен клас на нива,
живо, здраво, догодина.“

„... живот и здраве да имаме — ти, майка ни и ний, децата ви; имотът да наспори и твоите приятели и побратими да поживи.“

По този начин „авторската защита на морала се улеснява и подпомага както от формата, така и от средствата — оживява реалното поведение не като гледище, а в естествена картина, макар и схематична“¹⁰.

Разказът „Слънцето и месецът“ е една поетична импресия, в която научната информация е преплетена с приказното. „Вървя като жид, като исполнин, през сичката небесна ширина. Никога не спирам и не се уморявам никога... Само на птичия цар, на орела, съм дало воля да гледа с острите си очи сичкия блясък на славата ми...“¹¹ Макар и наивно, авторът преплита знания от астрономията, ботаниката, зоологията. Това е въсъщност идеята на Славейков от 50-те години за естетическото отношение на човека към природата. На тази тема са и другите разкази: „Потребното противно време“, „Четиринадесет годишна времена“, „Усойчито гнездо“ и др.

¹⁰ Ив. Радев. Нравственият патос на ранновъзрожденската ни литература. С., НП, 1987, с. 91.

¹¹ Вж. „Книжовен имот за децата“, кн. I, с. 23.

В разказа „Усойчито гнездо“ е разкрито отношението на хората към животните. Този текст има характер на малка театрална композиция, макар че по своята същност е традиционен диалог между майка и дете. Авторските ремарки са стремеж да се навлезе в душевността на героя, но в художествено отношение — авторско безсилие по друг начин да се изразят чувствата на героя. В съдържанието липсва напрежение — Митко е хванал усойка. Майката, буля Стояновица, не му се кара, а отправя своя укор по косвен път. Чрез разказ за подобен случай тя се опитва да формира у детето отношение към животинския свят. Освен образните съпоставки и аналогичния стихотворен текст авторът въздейства активно върху чувствата на детето, търси нежната струна на милосърдието и състраданиято. По този начин се избягва грубото наизидане, макар че то прозира и зад тези автори похвати. Живков включва този текст, за да раздвижи емоционалния свят на детето и да изгради отношение към природата и нейните обитатели. Творческото присъствие на Живков тук се свързва не само с побългаряването на имената, но и с точността и изразителността на фразата. Детето, „уловило“ птичката, пита майка си: „Кой е този провалник, дето праща да ни „ловят“ из къщи?“ Тази реплика е вече отношението на детето, мерило за активното въздействие на майчиния разказ.

Отбелязвам „побългаряване на текста“, защото същото четиво е поместено в „Учения за децата“ от Константин Вардалах (прев. Ант. Никопит. Цариград, 1850, с. 274—275). Като определя мястото на този сборник в развитието на школското ни четиво през Възраждането, Н. Ковачева прави извода, че „в „Гнездото на врабеца“ идеята за милосърдието към невинните животни и птички естествено прераства в демократичната идея за ценността на личната свобода: „Колко време ти бе ужален, когда ти казувах, че ще ти запрат, толкова време бе прискорбна оная птица, като ѝ бе лишил свободата.“¹²

Тази идея запазва и Живков в превода, но търси по-съвременното ѝ звучене, по-близо е неговият текст до разговорната реч: „Колко стана тебе мъчно, кога ти казах, че ще та затворят и няма да бъдеш вече слободен, толкоз мъка е паднало на нея птичка, кога си ѝ зел свободата.“ Като разглежда въпроса за преводите от други европейски литератури, С. Янев стига до заключението, че „в начина на превеждане, в подбора на превежданите произведения и автори, в отношението към самия превод е запечатан развоят на националната ни литература, отбелязани са главните етапи на нейното структуриране.“¹³

Времето доказва актуалността на подобна тематика — в смисъл, че почти всички детски автори я включват в творчеството си. Макар че невинаги от съжалението се ражда обич, а сантименталното не е стъпка към задълбочено осмисляне на нещата. Тук обаче имаме интересен похват. Една и съща случка авторът поднася два пъти — веднъж чрез прозата и веднъж чрез поезията. Убеден в по-силното въздействие на стихотворната реч, авторът се осланя само на чувството, дотолкова, че морализаторската идея отсъства като пряк извод. Докато прозаичният текст е построен в диалогична форма, стиховете са найвсички детски монолог. Откроява се схващането на Г. Живков за въздействието на художествения текст, свързано с особеностите на възприемане на различните жанрове от малкия читател и слушател. „Стиховце и песни учат са най-лесно и ги много обичам“ — обобщава героят на разглеждания разказ. Затова, макар и да не включва в своето списание стихотворения, Живков използва всички възможности на текста да го обогати и разнообрази с малки лирически произведения, които са всъщност римувана проза. Изключение прави споменатото стихотворение. Поместено без заглавие, по тематика то е сходно с „Птичка се моли на едно дете да ѝ не взема птиченцата“ от П. Р. Славейков, публикувано в сп. „Пчелица“. Откъсите, които превеждам от първото и второто детско списание, не са база за определяне на поетическия талант и усет. Присъствието на поета Славейков е убедително. Важното в случая е близостта на идеята, която авторите използват, за да внушат своето разбиране за същността и измеренията на нравствените норми:

Ако някой зверски човек мене ме открадне,
От майка ми от пазвата, ако той ме грабне,
Какво тогава, тя горката, за мене направила?
От желание, от миление, в съзси са удава.

(Г. Живков)

От майка ти да те отлъчат
Таквизи някой хора зли
И с люти мъки да те мъчат;
Какво ще ти-й? Я помисля!

(П. Р. Славейков)

¹² Н. Ковачева. Детското четиво в българското възрожденско училище. С., НП, 1966, с. 34.

¹³ С. Янев. Българска детско-юношеска проза. С., 1987, с. 51.

Ориентацията към подобна тематика е наложена от желанието на Г. Живков да пробуди нравственото чрез емоционално-сетивното, но то остава на равнището на поучението, на моралното осмисляне на собствените постъпки. В същия дух са изградени и останалите четива, в които се критикуват човешки недостатъци: избухливостта в „Белега“, суеверието в „Загубената кесия“, многото говорене в „Данка бръшолевката“. Обективизирането на съществуващите норми на поведение чрез художествените четива за деца в списанието на Живков е стъпка напред в смисъл, че идеята, поуката е поднесена чрез разказ, в който присъства и случката, че не е вече само поучение, което е в основата на съществуващите буквари. Този момент в развитието на детската литература отбелязва и С. Янев: „Една втора фаза в еволюцията и постигната на жанровите форми е моментът на откриване на фабулата. Идея плюс фабула — това е значително усложнена конструкция, в която словото в елементарна степен придобива качествата на изкуство. Тук е и първообразът на героя в детско-юношеската литература.“¹⁴

Г. Живков не познава българско детско списание, интересите му от този период не са пряко свързани с проблемите на българското училище. В „Книжовен имот за децата“ той прави опит да свърже интелектуалното, нравственото и естетическото образование. Естествено Г. Живков не може да се откъсне от „стандартната схема на възнаградена добродетел и наказан порок“ и да създаде нещо по-различно. Затова в поместените четива се преплитат елементи от патриархална нравствена нормативност и от съвременния духовен живот. В „Двете ябълчени дървета“ се внушава идеята, че „труда се заплаща с много плод“, в „Златка и Любен“, че семейството се крепи на добрите взаимоотношения. Живков извежда на преден план нравствените добродетели на българина, те са опорни точки на неговия модел за духовно извисена личност, проектирана върху развитието на детето. „Взаимодействието между етическо и естетическо през отделните етапи на възрожденския литературен развой има различен смисъл, който се обуславя от равнището на творческото съзнание, от продуктивността на традицията и натрупания опит, от преследваните цели, от жанрово-стиловите предпочитания на авторите и т. н.“¹⁵ Това размиване на нравственото и художественото се откроява в списанието на Живков. И особено в превода на популярния разказ на Ушински „Четиринадесет години времена“. Ж. Атанасов прави извода, че „разказът е даден в побългарена и, разбира се, влошена редакция. Съставителят е променил заглавието („Четиринадесет години времена“), героят на разказа Митя е прекръстен на Драгни, свежестта на разказа на Ушински е изсушена и всичко се е превърнало в един бездушен преразказ, лишен от художествени качества. Никъде, разбира се, не са означени нито източниците, които са използвани, нито авторите на разказите.“¹⁶

Две години, преди Г. Живков да издаде сп. „Книжовен имот за децата“, излизат „Кратки приказки за деца, преведени и събрани за употребление в първоначалните училища“ (Шариград, печатницата на „Македония“, 1870). Изследвачите на Славейковото творчество приемат, че това е негово дело. За поместените 55 приказки Н. Андреева изказва мнение, че „твърде възможно е приказките да са били преведени от П. Р. Славейков. Те представляват едни от най-хубавите преводи на Шмидови произведения у нас. Побългарянето е извършено с тънък усет за мярка, а грубото, натрапливо морализаторство на Шмид е приглушено, някъде почти заличено. В много отношения българският текст превъзхожда немския. Той се отличава с повече реализъм, по-художествено извявяване на правотоунието и по-малко сантиментализъм.“¹⁷ В сборника с приказки е включена и приказката „Четиринадесет години времена“. За нея и някои други същата авторка отбелязва, че „показват голямо сходство с Шмидовото творчество“. Вещност това е известната приказка на Ушински „Четири желания“.

Съпоставката на двата превода доказва, че Живков и Славейков вероятно са използвали един и същ източник. Ушински е твърде популярен като автор, българският читател го познава от „Родно слово“ и „Детският мир“, от „Башин език“ на Драган Манчев. Естествено, преводът на Славейков е по-съвършен — емоционален, но без да излиза от рамките на конкретния текст. Художественото измества постепенно нравственото, без това да нарушава равновесието на типа художествено изображение. Г. Живков използва диалога, фразата е по-тежка и тромава, променени са имената на героите (Петьо от Ушински е Петърчо при Славейков, Драгни при Живков). Краят на разказа ни навежда на мисълта, че и двамата автори са търсили в този текст преди всичко нравствено-поучителния елемент.

¹⁴ С. Янев. Цит. произв., с. 42.

¹⁵ Ив. Радев. Цит. съч., с. 66.

¹⁶ Ж. Атанасов. Цит. съч., с. 30.

¹⁷ Н. Попова-Андреева. — Годишник на ВИГИЗ „Кр. Сарафов“, т. VII, 1962. С., НИ, 1963, с. 58.

Ето как е предадена пролетната картина:

Г. Живков: „Минала са зимата, дошла пролетта. Драгне излязъл да са поразходи с баща си по една широка поляна, обрасна с миризливи билки и хубави цветя. Той не можел да им се нарадва. „Виждаш ли, казал му Г. Недялко, сичките тия неща пролетта ги ражда: те са наистина много хубави, но малко време траят.“

П. Р. Славейков: „Зимата се изменя, настъпи пролетта. Петърчо стоял с баща си до един цветник, в който били нацфтели ружи, кремове и всякакви други хубави цветя, той ся радвал без мярка. Пролетта ни пренася тези цветове, казал баща му. Те са-ней заедно поминуват.“¹⁸

Сравняването на двата превода, макар и съвсем бегло, доказва умението на редакторите на първите детски списания да използват най-доброто от чуждата литература, като държат сметка за равнището на останалите произведения и най-вече за нравственото въздействие върху душевността на българина, в частност на детето-българин.

Последното произведение, поместено във втора книга на сп. „Книжовен имот за децата“, е новелата „Великденските яйца“. Досега този превод не е отбелязан в изследванията върху творчеството на К. Шмид. Включването на Г. Живков като преводач ще разшири кръга на възрожденската интелигенция, която проявява интерес към произведенията на К. Шмид.

„Великденските яйца“ е най-популярната новела на Кристоф Шмид, който след нейното излизане вече се подписва „авторът на Великденските яйца“. Написана през 1816 г., тя излиза през 1872 г. на български в превод на Душанов. И в същата година Каравелов дава своята категорична оценка: „Тая книжка не е за пред кум, ни за пред сват. Подобни писатели заслужават не насърчавания, а тояга. Ако насърчаваме глупците, то те щат да направят още по-големи глупости.“¹⁹ Специална статия за превода на Душанов отново в същата година посвещава и Т. Икономов. В своите критични бележки той подробно анализира текста, но никъде не споменава името на Шмид, което наред с останалата информация ни навежда на мисълта, че този автор е непознат за Т. Икономов, въпреки че са преведени вече твърде много произведения на Шмид. „Първите пет глави — пише Т. Икономов — са заети от някоя стара и глупава повест, а последната шеста глава е преправена от драмата на г. Войникова и сичко е сшито на едно с таквизи подробности, които показват малко приспособление към възрастта и понятията на малките български деца, както и към българския живот.“²⁰ Тези редове не са само прещенка. Възрожденският критик несъзнателно може би доказва чрез примера за Войникова връзката на преводната проза и създаващата се родна литература. Не случайно книжовниците от Възраждането възприемат преводната литература като съставна част от националната ни книжнина.²¹ Този извод на Д. Левков се доказва и с разсъжденията на Икономов.

Независимо от превода на Душанов, от критичните оценки на Каравелов и Икономов Г. Живков прави нов превод на „Великденските яйца“ на Шмид. Интересен е фактът, че Душанов и Живков превеждат в една и съща година, с един адресат — малките читатели и слушатели. Душанов отбелязва, че това е „приказка за полза на малките българчета“, която той „приспособил“. Всъщност това е и основното в неговия превод. Подробното сравнение с оригинала е великолепен пример за „побългаряване“ на чуждо произведение в зависимост от историческото време и читателската категория. В своето усърдие и желание текстът да бъде възприет като родно произведение Душанов променя имената на героите, времето, края на повестта. Действието от Средновековна Германия се пренася във времето на Тертеровци, домът, пригоден за героинята, е обзаведен с „една-две паралии“, „няколко стола“, „два одъра“. „Розалинда е Мъдра, цар Тертеровата снаха — Святославивица; Марта е наречена Милена, децата на графинята Едмунд и Бланда се наричат Георги и Надка и т. и. Така „преобразена“, творбата на Шмид „Вапсаните яйца по Великден“ не е вече творба на Кристоф Шмид. От нея лъха свежият буревестник на въстанието, тя е просто приказка за полза на малките българчета. . . Пред нас е един преобразен, революционизиран Шмид.“²²

Същият адресат има и текстът, който Живков помества в своето списание. Но в неговия превод е запазен религиозно-морализаторският елемент, почти нищо не е променено и в съдържанието. Повестта завършва с прослава на Великденските празници и бога. Живков не се отклонява от оригинала, макар че пренася действието на българска земя и се опитва да придаде на имената българско звучене. Така например в оригинала героинята е Розалинда, а у Живков — Росалина, Ханс е Йон и т. и.

¹⁸ Кратки приказки за деца. Събрани от П. Р. Славейков. Цариград, 1870, с. 72.

¹⁹ Свобода, г. II, бр. 9, 26. VIII. 1872.

²⁰ Читалище, г. II, кн. 21, от I. VIII. 1872 г. (Според Ю. Трифонов статията е от Тодор Икономов).

²¹ Д. Левков. Проблеми на българската белетристика през Възраждането. С., 1970, с. 13.

²² Н. Андреева-Попова. Цит. съч., 218—219.

Сравнението на двата превода и оригинала доказва, че Живков не познава превода на Душанов, той работи самостоятелно, без дори да отбележи автора на повестта, езика от който превежда. Г. Живков има съзнанието преди всичко на преводач, затова текстът, който поднася, е съвсем различен от този на Душанов. Той не изразява своето отношение, в общия план на пресъздаването се чувства единствено желанието да преразкаже една занимателна история, подходяща за определена читателска категория. Близостта на превода с оригинала навежда на мисълта, че може би Г. Живков превежда от немски. Ако едно подробно изследване докаже тази постановка, „Великденските яйца“ на Шмид ще бъде единственото негово произведение, преведено от оригинала. По-съществени са отклоненията, които се отнасят до стихчетата, написани върху великденските яйца. В оригинала²³ те са 30, но Г. Живков намалява техния брой за сметка на обема им. В тях за разлика от „Добрите съвети“ на Софроний и Берон Живков търси въздействието на музикалния елемент, изграден чрез ритмата и ритъма.

Софроний: „Не въздавай зло за зло.“

Берон: „Не отдавай зло за зло.“

Живков: „Който зло не струва,
весело празнува.“

В този вид са и останалите „съвети“ и „поучения“. В тях преобладава религиозният момент. Ж. Атанасов дори отбелязва, че „всички стихчета са възпроизведени в разказа, за да могат читателите да възприемат нещо от боярската мъдрост“. Не бива да забравяме, че Живков е преводач, че неговото „творчество“ тук е преди всичко ритмизирането на вече готови „съвети“ към децата, отколкото търсене на нещо ново, свързано с нуждите на българското училище. Те се родят в структурен и съдържателен план с „Философските мъдрости“ на Софроний и „Добрите съвети“ на Берон, за които Ив. Радев прави точния извод, че са „гъвкава жанрова форма на дидактичното — отворена в структурно отношение, без изисквания за строга композиция и завършеност, без симетрия на съдържанието.“²⁴

Душанов и Г. Живков превеждат един и същ текст, в една година, с един адресат — детето — читател — слушател. В този смисъл сравняването на двата текста откроява различното отношение към въпроса за превода по време на Възраждането, пътя на побългаряването, преплитането на морално-дидактичния елемент с патриотичния в зависимост от изходната позиция на преводача. Двама превода са блестящо потвърждение на мисълта на Гачев, че „тези преводни съчинения, включвайки се в органичния български литературен процес, се превръщат в степени на неговия възход и трябва да се разглеждат като факти на българската литература“²⁵.

Възрожденският периодичен печат за деца започва със сп. „Пчелица“ и завършва със сп. „Книжовен имот за децата“. Твърде малко издания, ако ги съпоставим с централния периодичен печат през Възраждането, но достатъчни като начало на детската ни литература.

Сп. „Книжовен имот за децата“ няма литературната, информационната и художествената стойност на сп. „Пчелица“. Но то регистрира ентузиазма на възрожденския книжовник, осъзнатата нужда от съществуването на детски периодичен печат. Независимо че списанието има компилативен характер, то отразява литературния вкус на детската читателска публика през погледа на Живков, взаимодействието между художественост и дидактизъм. Критичните бележки към това списание са свързани преди всичко с подбора на четивата, с тяхната художествена стойност. В условията на създаващата се детска литература това е естествено.

В списанието на Славейков „Пчелица“ са отразени енциклопедизмът на автора, личната му позиция за същността на книгите, ориентацията му към литературните и техническите новости, поетичният му талант. Г. Живков няма тези постижения. Но чрез своето списание той отразява пътя на побългаряване на творби от чуждата литература, свързани с възприемането от детето-читател, търсенето на подходящи текстове от сборници и читанки, подчинени на нравствения идеал на епохата. В този смисъл сп. „Книжовен имот за децата“ е отражение на гражданските позиции на редактора Живков, на неговото самочувствие и литературна култура като преводач. То разкрива интелекта, ерудицията, нравствените изисквания на възрожденския книжовник, съдържа неговата концепция за възпитанието на българската душевност, за активизиращата роля на художествения текст. Сп. „Книжовен имот за децата“ е непосредна защита на неопходността от детско четиво, част от естетическия развой на детската литература през Възраждането, — четиво, в което Живков залага своите схващания преди всичко за моралния облик на детето-българин.

²³ „Die Ostereier“, Regensburg, 1845.

²⁴ Ив. Радев. Цит. съч., с. 86.

²⁵ Г. Д. Гачев. Ускореното развитие на културата. С., 1979, с. 45.